

УДК 346.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.12>

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРАВОВИЙ ВИМІР

Сиротко М.В.,
аспірант Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»
ORCID: 0000-0002-0391-8787
e-mail: syrotko.m@yahoo.com

Сиротко М.В. Інституційні засади торговельної діяльності в умовах цифровізації: правовий вимір.

У статті досліджуються інституційні засади торговельної діяльності в контексті господарсько-правового регулювання, виявляються ключові проблеми функціонування інституційної структури торгівлі та формулюються пропозиції щодо її правового вдосконалення. Особливий акцент робиться на швидкому розвитку електронної торгівлі та цифрових технологій, які стали невід'ємними факторами економічного зростання та інновацій, що кардинально змінюють традиційні підходи до правового регулювання. Дослідження підкреслює критичну важливість гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами та адаптації правових норм до динамічних умов цифровізації та тривалого воєнного стану. Адже гармонізація є важливим процесом конвергенції/інтеграції цифрових ринків шляхом усунення регуляторних бар'єрів, подолання технологічних перешкод та вирівнювання рівнів цифровізації європейських регіонів для створення загальноєвропейського єдиного цифрового ринку. Це включає гармонізацію та інтеграцію правових, адміністративних та технологічних систем політики ЄС та України. Водночас ефективність торговельної діяльності в умовах цифровізації значною мірою залежить від її регулювання, зокрема від правових норм, регуляторних механізмів, інфраструктурних елементів та інститутів, які забезпечують перехід до цифрової економіки та електронної комерції. Цифрова революція створює нові виклики та ризики, які можуть перешкоджати зростанню транскордонної торгівлі. У свою чергу, для вдалого функціонування вітчизняних торговельних підприємств, власникам бізнесу необхідно враховувати усі виклики та перешкоди для розвитку торговельного підприємництва в Україні, досвід торгівлі в країнах ЄС та світу, розвивати електронну комерцію, шукати шляхи продажу українських товарів за кордон, відкривати онлайн-магазини та розвивати свою діяльність у соціальних мережах. Торговля послугами процвітатиме, оскільки віртуальна реальність дозволяє захоплюючу транскордонну співпрацю, а квантові технології наступного покоління можуть відкрити нові горизонти для цифрової торгівлі. Однак реалізація цього бачення залежить від проактивного формування політики вже сьогодні. Зазначене потребує удосконалення господарсько-правового регулювання, з урахуванням вище зазначених проблемних аспектів. У тому числі і шляхом розробки відповідної Стратегії.

Ключові слова: торговельна діяльність, господарська діяльність, електронна торгівля, ефективність правового регулювання, цифрова торгівля, міжнародне торговельне право.

Syrotko M.V. The Institutional foundations of trade activities in the context of digitalization: legal dimension.

The article examines the institutional foundations of trade activity in the context of economic and legal regulation, identifies key problems in the functioning of the institutional structure of trade and formulates proposals for its legal improvement. Special emphasis is placed on the rapid development of electronic commerce and digital technologies, which have become integral factors of economic growth and innovation, which radically change traditional approaches to legal regulation. The study emphasizes the critical importance of harmonizing Ukrainian legislation with international standards

and adapting legal norms to the dynamic conditions of digitalization and prolonged martial law. After all, harmonization is an important process of convergence/integration of digital markets by eliminating regulatory barriers, overcoming technological obstacles and equalizing the levels of digitalization of European regions to create a pan-European single digital market. This includes harmonization and integration of legal, administrative and technological systems of EU and Ukrainian policies. At the same time, the effectiveness of trade activities in the context of digitalization largely depends on its regulation, in particular on legal norms, regulatory mechanisms, infrastructure elements and institutions that ensure the transition to a digital economy and e-commerce. The digital revolution creates new challenges and risks that may hinder the growth of cross-border trade. In turn, for the successful functioning of domestic trading enterprises, business owners need to take into account all the challenges and obstacles to the development of trade entrepreneurship in Ukraine, the experience of trade in the EU countries and the world, develop e-commerce, look for ways to sell Ukrainian goods abroad, open online stores and develop their activities in social networks. Trade in services will flourish, as virtual reality allows for exciting cross-border cooperation, and next-generation quantum technologies can open new horizons for digital trade. However, the implementation of this vision depends on proactive policy formation today. This requires improving economic and legal regulation, taking into account the above-mentioned problematic aspects. Including by developing an appropriate Strategy.

Key words: trade activity, economic activity, electronic commerce, effectiveness of legal regulation, digital trade, international trade law.

Постановка проблеми. Торгівля є однією з ключових сфер економічної діяльності, яка забезпечує рух товарів і послуг, сприяє економічному зростанню та інтеграції національних ринків у світову економіку. Торговельна діяльність формує основу для підприємницької активності, створення робочих місць та розвитку конкуренції. Разом з тим, основи, закладені давніми торговельними мережами – переміщення товарів, створення фінансових систем та розвиток інфраструктури – тепер змінюються завдяки цифровізації, штучному інтелекту (ШІ), блокчейну, хмарним обчисленням та електронній комерції. Варто визнати, що цифровізація прискорює процес торгівлі. Цифрові технології стали ключовими інструментами для малих і середніх підприємств, дозволяючи їм виходити на нові ринки та зменшувати бар'єри для входу. Цифрізація також довела свою ефективність як інструмент для подолання проблем інтернаціоналізації та створення мереж співпраці для отримання конкурентної переваги на іноземних ринках. Водночас ефективність торговельної діяльності в умовах цифровізації значною мірою залежить від її регулювання, зокрема від правових норм, регуляторних механізмів, інфраструктурних елементів та інститутів, які забезпечують перехід до цифрової економіки та електронної комерції. Цифрова революція створює нові виклики та ризики, які можуть перешкоджати зростанню транскордонної торгівлі.

Мета статті – дослідити інституційні засади торговельної діяльності в контексті господарсько-правового регулювання, виявити ключові проблеми функціонування інституційної структури торгівлі та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Стан опрацювання проблематики. Деякі аспекти інституційних засад торговельної діяльності вивчали: Р. Лупак, Є. Савка, А. Стіскун та ін.

Праці цих та інших вчених закладають основу для подальших досліджень у сфері правового забезпечення торговельної діяльності та сприяють удосконаленню нормативно-правового регулювання в умовах сучасних воєнних та економічних викликів.

Вклад основного матеріалу. Цифрова глобалізація змінила ландшафт торговельної діяльності. Сьогодні торгівля переходить з фізичної на цифрову форму завдяки платформам та рішенням, що підтримують пряму торгівлю між споживачами та підприємствами у глобальному масштабі. Дедалі більше торговельна сфера залежить від технологічних досягнень, таких як блокчейн, штучний інтелект та автоматизація. Виникнення торговельних блоків та зростання протекціонізму в деяких регіонах відображають постійну напруженість між глобалізацією та національними інтересами. Тим не менш, торгівля залишається в центрі людського прогресу, потужним рушієм економічного зростання, культурного обміну та геополітичного впливу [3].

Зі зростанням впровадження цифрових технологій у торговельні процеси зростає також інтерес до розуміння впливу цифровізації на міжнародну торгівлю. Дослідження Болдвіна [5] показало, що цифровізація знизила вартість торгівлі до 90%, що полегшило та пришвидшило участь підприємств у міжнародній торгівлі. У свою чергу, дослідження Всесвітнього економічного форуму

[13] ілюструє, що використання цифрових технологій у торговельних процесах може зменшити транзакційні витрати та час, роблячи торгівлю ефективнішою. Крім того, цифровізація також дозволила підприємствам отримати доступ до нових ринків та розширити свою клієнтську базу. Дослідження Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку [5] показало, що цифровізація допомогла малим та середнім підприємствам брати участь у міжнародній торгівлі, зменшуючи торговельні бар'єри та розширюючи доступ до інформації. Окрім зниження торговельних витрат та розширення доступу до ринку, цифровізація також підвищила швидкість та ефективність торговельних процесів. Наприклад, використання цифрових платформ та електронної комерції дозволило підприємствам здійснювати транзакції швидше та ефективніше, скорочуючи час та вартість торгівлі. Дослідження Міжнародного торгового центру [12] показало, що використання цифрових платформ скоротило час, необхідний для митних процедур, до 25%, а також підвищило точність і надійність торговельної документації.

Проте для країн, що розвиваються, таких як Україна, прискорення розвитку цифрових технологій створює як можливості, так і виклики. Цифрові технології пропонують країнам, що розвиваються, та найменш розвиненим країнам, можливість повніше інтегруватися у світову торговельну систему. Однак, щоб ці економіки могли скористатися перевагами цифрової торгівлі, необхідно подолати цифрову нерівність. Хоча глобальне проникнення Інтернету зросло з 54,9% у 2019 році до 68% у 2024 році, приблизно 2,6 мільярда людей, переважно в країнах, що розвиваються, залишаються офлайн, що обмежує їхню здатність брати участь у цифровій торгівлі [10].

Впровадження Угоди про асоціацію з ЄС [3] порушує питання цифрової трансформації для глибокої інтеграції української економіки до єдиного європейського ринку. У 2015 році ідея гармонізації цифрових ринків ЄС та країн Східного партнерства була формалізована та втілена в Талліннській декларації у 2017 році. Гармонізація розглядається як «життєво важливий процес конвергенції/інтеграції цифрових ринків шляхом усунення регуляторних бар'єрів, подолання технологічних перешкод та вирівнювання рівнів цифровізації європейських регіонів для створення загальноєвропейського єдиного цифрового ринку». Це включає гармонізацію та інтеграцію правових, адміністративних та технологічних систем політики ЄС та України. Але курси європейських студій у цій галузі все ще значно відстають в Україні [7].

Водночас набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС, що посилює зовнішньоекономічні зв'язки та сформувало нові принципи торгівлі між Україною та країнами ЄС. Українські торговельні компанії, в рамках стратегічного партнерства з різними венчурними фондами, технологічні компанії (технологічне оновлення торгівлі), готуються розпочати тестування інноваційних стартапів, щоб згодом впровадити найкращі з них у свою бізнес-практику, усвідомлюючи, що цифрове середовище змінюється щодня. Роздрібним мережам пропонується багато різних проєктів з цифровізації торговельної діяльності. У своїй практиці спілкування з технологічними компаніями, торговельні компанії, насамперед, повинні донести реальні проблеми українського торговельного бізнесу, від яких залежить успіх чи невдача ідеї. Кожне рішення щодо впровадження цифрових технологій вимагає багато зусиль, часу та коштів для впровадження, навчання співробітників, формування звичок та інтеграції з існуючими процесами. При виборі такого рішення необхідно оцінити можливості, які цифрові технології можуть принести в торгівлю, та що потрібно буде змінити для їх впровадження [8, с. 93].

Відзначимо, що порядок регулювання торговельної діяльності в Україні базується на системі стримувань і противаг, коли ВРУ та КМУ спільно працюють над тим, щоб забезпечити захист економічних інтересів країни перед обличчям будь-яких зовнішніх загроз чи викликів. В умовах найбільш значущого для України виклику – російської військової агресії державне регулювання торговельної діяльності було удосконаленим та адаптованим відповідно до викликів. Зміни торкнулися тарифного та нетарифного регулювання, зокрема ліцензування, квотування, валютного контролю, технічного регулювання тощо [3, с. 166].

Разом з тим, ведення бойових дій на території України та систематичні кібератаки неабияк погіршують ситуацію. Повномасштабне вторгнення російської федерації 2022 року на територію України, яке принесло непоправну шкоду для економіки країни. Зокрема, в перші дні було знищено магазини, гіпермаркети та торгові склади. Через пошкодження автомобільних доріг та залізничних колій, було втрачено логістичні маршрути, як наслідок, це призвело до фінансових втрат на підприємствах торгівлі. Нестача кваліфікованих кадрів, що було спричинене вимушеною еміграцією населення, а інша частина була призвана до лав Збройних сил України. Перебої з

електропостачанням, які спричинили обстріли енергетичної інфраструктури, змусили підприємців понести незаплановані витрати такі як купівля генераторів чи сонячних станцій. Завдяки зовнішній торгівлі є доступ до ринків різних країн світу, можливість купувати товар оптом дешевше та продавати дорожче. Однак, відсутність регулювання державою обсягів імпорту та експорту викликає перенасиченість ринку товарами із за кордону, які можуть бути дешевшими. Споживачі обирають товар іноземного виробника чим самим зменшують товарооборот українського бізнесу. Українські торговельні підприємства, хоча і здійснюють свою торгівлю за кордоном, не мають таких обсягів продажів, як імпортовані товари на прилавках українських магазинів. Для вдалого функціонування вітчизняних торговельних підприємств, власникам бізнесу необхідно враховувати усі виклики та перешкоди для розвитку торговельного підприємництва в Україні. Перш за все необхідно враховувати досвід торгівлі в країнах ЄС та світу, розвивати електронну комерцію, шукати шляхи продажу українських товарів за кордон, відкривати онлайн-магазини та розвивати свою діяльність у соціальних мережах [1]. Усе це потребує реагування передусім з боку законодавця, розбудови якісного функціонування інституційної структури торгівлі, що, у свою чергу, потребує передусім виявлення ключових проблем функціонування інституційної структури торгівлі та розробки пропозицій щодо вдосконалення її правового регулювання.

До того ж, оскільки бізнес стає все більш залежним від технологій, він також стає більш вразливим до кібератак, які можуть порушити роботу та зашкодити репутації бізнесу. Це вимагає інвестицій у заходи кібербезпеки та навчання співробітників, щоб вони були обізнані з ризиками. Крім того, технології полегшили підприємствам розширення на нові ринки, але це також створює нові виклики, пов'язані з культурними відмінностями та місцевим регулюванням. Менеджери повинні усвідомлювати ці відмінності та відповідно адаптувати свої стратегії, що може бути складним та трудомістким. Зрештою, технології також ускладнили управління командами через кордони. Хоча технології покращили комунікацію та співпрацю, вони також можуть створювати нові комунікаційні бар'єри та непорозуміння [9].

Незважаючи на ці виклики та ризики, потенційні переваги цифрової торгівлі є значними. Цифрова торгівля може призвести до збільшення економічного зростання, зайнятості та добробуту, особливо в країнах, що розвиваються. Впровадження практик цифрової торгівлі також може допомогти фірмам диверсифікувати свої експортні ринки, зменшуючи їхню залежність від єдиного ринку та підвищуючи їхню стійкість до зовнішніх потрясінь. Цифрова торгівля також може призвести до посилення конкуренції та інновацій, оскільки фірми прагнуть диференціювати себе на дедалі конкурентнішому світовому ринку. Ймовірно, ми станемо свідками появи торговельних екосистем на основі штучного інтелекту, які безперешкодно інтегрують прогнозу аналітику, автономні судноплавні флоти та логістичні системи, а також моніторинг дотримання нормативних вимог у режимі реального часу. Блокчейн та штучний інтелект можуть поєднуватися для створення прозорих, у режимі реального часу та бездоганних торговельних середовищ. Оскільки цифрові двійники та передові симуляції стають мейнстрімними, підприємства зможуть оптимізувати глобальні торговельні стратегії з безпрецедентною точністю, ще більше розмиваючи межі між фізичною та цифровою економіками. Торгівля послугами процвітатиме, оскільки віртуальна реальність дозволяє захоплюючи транскордонну співпрацю, а квантові технології наступного покоління можуть відкрити нові горизонти для цифрової торгівлі. Однак реалізація цього бачення залежить від проактивного формування політики вже сьогодні. Забезпечення рівного доступу до цифрових технологій, сприяння взаємодії вздовж усього ланцюга поставок та між цифровими торговельними рішеннями, а також досягнення глобального консенсусу щодо управління потоками даних матимуть вирішальне значення для запобігання нерівномірному зростанню та поглибленню фрагментації в торговельно-технологічному ландшафті. Вживаючи рішучих заходів зараз, ми можемо прокласти шлях до більш інклюзивної, ефективної та взаємопов'язаної глобальної торговельної системи [10]. Зазначене, на наш погляд, передусім потребує удосконалення господарсько-правового регулювання, з урахуванням вище зазначених проблемних аспектів. У тому числі і шляхом розробки відповідної Стратегії.

Зауважимо, що завдяки ефективному інституційному реформуванню стає можливим розвиток інфраструктури підтримки, покращення умов для розміщення капіталу, спрощення системи товароруку та товаропросування, а також створення локальних систем контролю якості товарів і послуг. Досягнення цих цілей можливе завдяки створенню досконалого інституційного середовища, яке стимулює нагромадження та раціональне розміщення капіталу в галузі. Встановлення

фінансово-інвестиційних, техніко-технологічних та інших норм і стандартів у торгівлі повинно включати збільшення обсягів інвестицій, стимулювання активного впровадження нових технологій, а також підвищення активності в просуванні інноваційних товарів і послуг. Це, в свою чергу, сформує здорове конкурентне середовище, яке запобігатиме монополії, корупції та тінізації економічних відносин [1, с. 34].

Висновки. Проведене дослідження інституційних засад торговельної діяльності в Україні дозволяє зробити кілька ключових висновків. По-перше, торговельна діяльність є важливим елементом господарської системи, що забезпечує економічний розвиток держави, створення робочих місць і задоволення потреб населення. Інститут торговельної діяльності як складова господарського права відіграє важливу роль у формуванні правових засад взаємодії між суб'єктами господарювання, державою та споживачами. По-друге, станом на сьогоднішній день інституційні засади торговельної діяльності вимагають комплексного реформування, що охоплює як нормативно-правове вдосконалення, так і забезпечення ефективного механізму їх реалізації. По-третє, особливу увагу слід приділити змінам у правовому регулюванні торговельної діяльності в умовах воєнного стану. Запроваджені обмеження та спеціальні заходи, зокрема державне регулювання цін, вилучення майна для потреб оборони, спрощення митних процедур та підтримка електронної комерції, дозволили забезпечити стабільність постачання товарів першої необхідності та зменшити негативний вплив кризи на економіку. По-четверте, важливим аспектом є гармонізація українського законодавства з європейськими правовими нормами у сфері торгівлі. Це передбачає модернізацію регуляторної політики, спрощення процедур ведення бізнесу, усунення зайвих адміністративних бар'єрів та впровадження сучасних цифрових технологій у сфері торгівлі. По-п'яте, удосконалення правового регулювання сприятиме розвитку конкурентного середовища, захисту прав споживачів та створенню сприятливого інвестиційного клімату.

Майбутнє торгівлі полягає в подальшій діджиталізації, оцифруванні та автоматизації. Розумні контракти в мережах блокчейн замінять традиційну торговельну документацію, зробивши торговельне фінансування більш безпечним та ефективним. Прогнозна аналітика на основі штучного інтелекту оптимізує ланцюги поставок та управління запасами. Штучний інтелект вже автоматизує логістику, митні перевірки та процедури дотримання вимог, дозволяючи торгівлі функціонувати цілодобово без втручання людини.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз ефективності державної політики у сфері торгівлі та адаптацію законодавства до нових економічних умов, зокрема відстеження позицій України на світовій арені електронної комерції. Важливо також вивчити успішні практики та стратегії, що використовуються в інших країнах, та моніторинг впливу нових технологій і трендів, таких як штучний інтелект та блокчейн, на ринок електронної комерції в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валінкевич Н., Коценко М. Особливості функціонування торговельного підприємництва в умовах сучасних викликів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-4.
2. Лупак Р., Стісун А., Савка Є. Інституційні засади реформування системи забезпечення розвитку роздрібною торгівлі / *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, (December 13, 2024; Zurich, Switzerland). 2025. P. 33–35. DOI:10.36074/logos-13.12.2024.007.
3. Сиротко М. В. Державне регулювання торговельної діяльності в Україні в контексті сучасних глобальних викликів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 77. Частина 2. С. 114–120.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
5. Baldwin R. *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*, by Richard Baldwin. Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press, 2016, 344 p.
6. Canton H. United Nations conference on trade and development–Unctad. In *The Europa directory of international organizations*. 2021. P. 172–176.
7. EU Digital Single Market: Policy, Integration and Harmonization. URL: <https://erasmusplus.ec.europa.eu/projects/search/details/611988-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE>.

8. Kozub V., Proskurnina N. Digital transformation of trade in the context of global sustainable development of the industry / *Digital transformation and technologies for sustainable development all branches of modern education, science and practice: International Scientific and Practical Conference Proceeding, January 26, 2023* / Edited by I. Zuchowski, Z. Sharlovyh, O. Mandych. Publishing house: MANS w Łomży, Lomza, Poland, 2023. Part 2. P. 92–96.
9. Mirzaye S, Mohiuddin M. Digital Transformation in International Trade: Opportunities, Challenges, and Policy Implications. *Journal of Risk and Financial Management*. 2025. № 18(8). P. 421. DOI: 10.3390/jrfm18080421.
10. The digital revolution in trade: How tradetech is transforming global trade. URL: <https://tradetresurypayments.com/articles/the-digital-revolution-in-trade-how-tradetech-is-transforming-global-trade>.
11. The evolution of trade and a future digital impact. URL: <https://tradetresurypayments.com/articles/the-evolution-of-trade-and-a-future-digital-impact>.
12. Trade M. International Trade Centre-ITC. 2017. URL: http://www.trademap.org/Country_SelProduct.aspx.
13. World Economic Forum. The future of jobs report 2020. Geneva. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020>.